

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1917–1985 РР.)

HISTORICAL PREREQUISITES FOR CONTINUOUS EDUCATION DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL WORKERS OF PRESCHOOL EDUCATION IN UKRAINE (1917–1985)

У статті представлено результати аналізу архівних матеріалів, науково-педагогічних джерел, на основі яких проаналізовано існуючі періодизації, визначені сучасними науковцями в дослідженнях окресленої проблеми. Репрезентовано періодизацію розвитку неперервної освіти педагогічних працівників дошкільної освіти України в період (1917–1985 рр.). На підставі аналізу архівних джерел і науково-педагогічної літератури проаналізовано різні погляди вчених про зародження вітчизняної системи післядипломної педагогічної освіти. Зазначено, що вибрані хронологічні межі етапів зумовлені актуалізацією певних форм і методів підготовки педагогічних кадрів дошкільного профілю та провідними тенденціями, характерними для цієї сфери освіти й виховання. Розкрито підходи до організації неперервної освіти дошкільних працівників освітніми закладами розгляданого періоду. Особливе місце відведено характеристиці діяльності Київського Фребелівського інституту (1907–1919 рр.). Проаналізовано концепцію національних навчальних закладів, які готували національних фахівців з педагогіки. Розкрито форми, зміст, тривалість та частоту курсів підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів у досліджуваному періоді. Досліджено та представлено розвиток різних навчальних закладів, характер та зміст професійно-педагогічної підготовки спеціаліста в галузі дошкільної освіти як інваріанту середньої жіночої освіти та на рівні вищої педагогічної освіти. Визначено позитивні та негативні аспекти даної підготовки. Констатовано, що подальше вивчення та критичне осмислення особливостей розвитку неперервної освіти в Україні в кінці ХХ століття, детальний розгляд її змісту, форм і методів дозволить урахувати позитивний досвід та уникнути помилок на сучасному етапі реформування та модернізації неперервної освіти педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

The study presents various archival cases, scientific and pedagogical sources, about them we trying to analyze periodic periods, applying modern scientific research in the study of individual problems. It is represented periodically to develop non-processing education of pedagogical workers of pre-school education of Ukraine in the time period of 1917–1985. Various view points about the origin of national system of postgraduate teacher training wer eanalyzed on the basis of archival sources, scientific and educational literature. It is intended that the selected chronological boundaries of the stages led to the updating of certain forms and methods of work of pedagogical employees to the school and presented modern models characteristic of this sphere of education and raising the level. Approaches to the organization not engaged in training in school services, confirming the national educational institutions studying at the higher educational period are revealed. The work of Kyiv Frebelev Institute (1907–1919) is being investigated. The conception of national educational establishments training national pedagogical specialists is being analyzed. The forms, contents, duration and frequency of training courses of management and teaching staff in the period of research are revealed. This article examines and presents the development of various educational institutions, the nature and content of professional and pedagogical training of a specialist in the field of pre-school education as an invariant of women's secondary education and at the level of higher pedagogical education. Positive and negative aspects of this organization were identified. Noting that critical education has also made the development of a continuing education institution in Ukraine at the end of the twentieth century, a detailed examination of its content, form and ability to maintain a positive position, and use considerations to continue to develop and modernize nonprocessing educational institutions for school education.

Key words: continuing education, postgraduate education, pre-school education, teaching employees.

УДК 94:373.2.091.12:005.963 (477)
"1917-1985"
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.3>

Ходунова В.Л.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Ключові слова: неперервна освіта, післядипломна освіта, дошкільна освіта, педагогічні працівники.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміна світоглядних орієнтирів, реформування національної системи освіти, зокрема первинної ланки, якою є дошкільна галузь, актуалізує питання неперервної освіти та підвищення вимоги до новітньої педагогічної діяльності в Україні. Звернення до витоків цієї проблеми в період ХХ століття виправдано, оскільки саме тоді найбільш інтенсивною була концентрація уваги і

пошуку розв'язання цих завдань, започатковувалась система професійної підготовки дошкільних педагогічних працівників в Україні, з'являлись перші навчальні установи, що є важливою умовою для сучасного стану освіти. Реалії сьогодення, перегляд змісту навчання, корекції спрямованості освітнього процесу, формування вміння педагога застосовувати новітні знання, здобуті впродовж життя, переконують у розширенні діапазону в

напрямі започаткування і розвитку неперервної освіти кадрів для галузі дошкільного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема становлення та розвитку неперервної освіти дошкільних працівників ґрунтовно розглядалася з різних позицій: В. Замоцька (навчально-методичне забезпечення підготовки майбутніх вихователів у вищих навчальних закладах України (друга пол. ХХ – поч. ХХІ ст.) [1]; Я. Квасецька (підготовка вихователів дошкільних установ у педагогічних вищих закладах Західної України (остання третина ХІХ – перша пол. ХХ ст.) [2]; Ю. Косенко (підготовка кадрів з дошкільного виховання в Україні) [3]; Л. Лохвицька (ретроспективний аналіз становлення системи дошкільної освіти із середини ХІХ ст. дотепер) [4]; Т. Слободянюк (становлення та розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) [5]; В. Сергєєва (дошкільне виховання в педагогічній спадщині С. Русової) [6]; С. Попиченко (розвиток теорії і практики дошкільного виховання) [7]; Г. Улюкаєва (становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання та дошкільної педагогічної освіти в Україні в ХХ ст.) [8].

Праці Л. Костанідової, Ц. Лакштанової, О. Лахтадир, Г. Лаврентьєвої, В. Майбороди, М. Меланчук, В. Стремидло, О. Проскури, О. Сухомлинської, М. Собчинської зацентровані на аналізі питань підготовки педагогічних кадрів для дошкільних установ, на досліджуваних процесах, які відбувалися в Україні. Для розгляду означеної проблеми мають теоретичне значення історико-педагогічні праці сучасного періоду та теоретичні праці з проблеми підготовки педагогічних кадрів (Л. Артемова, В. Бондар, З. Борисова, Л. Вовк, М. Євтух, О. Мороз, Г. Панченко, Р. Семерніков, М. Ярмаченко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд із ґрунтовними дослідженнями проблеми підготовки фахівців для загальноосвітньої, професійної та вищої школи в Україні у ХХ ст. освіта працівників для закладів дошкільної освіти згадується лише в контексті загального розвитку освіти як другорядний аспект.

Мета статті. У зв'язку з цим дана стаття ставить своєю метою проаналізувати та узагальнити історичні передумови розвитку неперервної освіти дошкільних працівників на основі вивчення системи факторів (соціально-економічні умови, активізація інтересу до проблеми підготовки дошкільних педагогічних кадрів, етап у розвитку психолого-педагогічних наук), положень, які підкреслюють важливість теоретико-методичних засад, що використовувались у ході становлення та розвитку системи неперервної освіти фахівців з дошкільного виховання, їх впливу та можливого використання в сучасному процесі підготовки педагогічних кадрів; теоретично обґрунтувати зміст та характер підго-

товки фахівців дошкільного виховання в контексті існуючого на означений період вітчизняного педагогічного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Визначення низки соціально-політичних і культурно-освітніх чинників та критеріальних ознак (оновлення нормативно-правової бази та наявність освітніх реформ, структурно-змістові та організаційні перетворення, зміни в контингенті слухачів і викладацькому складі) дозволило виокремити хронологічні рамки становлення післядипломної неперервної освіти педагогічних працівників в Україні. Перший етап (до 1917 р.) відзначається пошуком змісту організаційних форм і методів підготовки педагогічних кадрів; етап формування окремих елементів системи післядипломної освіти педагогічних кадрів припадає на другий етап (1917–1920 рр.); третій етап (1920–1930 рр.) характеризується розвитком національної системи післядипломної освіти педагогічних кадрів; четвертий етап (1931–1986 рр.) визначає функціонування післядипломної освіти в різні історичні періоди: тотальної авторитарної системи (1931–1940 рр.); під час Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.); у повоєнні роки (1946–1959 рр.); встановлення систематичної обов'язкової післядипломної освіти дошкільних кадрів (один раз на п'ять років), запровадження атестації дошкільних працівників (1960–1986 рр.). З 1992 р. і дотепер – період створення системи післядипломної освіти в умовах відродження і розбудови національної освітньої системи України [9].

Охарактеризуємо тенденції післядипломної – неперервної освіти, її становлення в Україні на кожному із запропонованих етапів.

Розвиток системи освіти фахівців-дошкільників в Україні на першому етапі (до 1917 р.) розпочався з появи у 1905 р. першого спеціально спрямованого навчального закладу – Школи нянь, яка готувала помічниць садівниць (вихователів). За дослідженнями Т. Слободянюк, до появи Школи нянь підготовка вихователів здійснювалася на загальних засадах у жіночих гімназіях. За архівними даними, число жіночих гімназій тільки в Київському учбовому окрузі в 1911 році збільшилося з 26 до 84. За цей період ці навчальні заклади закінчили 197 849 учениць. При жіночих гімназіях працювали дитячі садки, підготовчі відділення, початкові класи, які були базою для практичної підготовки учениць до педагогічної діяльності [5].

Педагогічну підготовку, більш широку за змістом у порівнянні з жіночими гімназіями, забезпечували учительські семінарії. Вони закладали основи системи підготовки дошкільних працівників за трьома рівнями: стаціонарне навчання, де учениці одночасно опановували професію вчителя народної школи і дошкільного вихователя; освіта на спеціальних однорічних (фребелівських) курсах; приватне навчання і мінімум тримісячну прак-

тику в зразковому дитячому садку. У змісті підготовки працівників дошкільця виокремлювалися суспільно-духовний, спеціальний, мовний, природничий, естетично-оздоровчий та практичний цикли [2].

Популярними формами підготовки вихователів були приватні пансіони та Інститути шляхетних дівчат. За структурою навчального процесу випускниці інститутів одержували кваліфікацію – «Наставниця дітей» (вищий рівень); «Домашня вчителька», «Доглядачка за малолітніми дітьми» (нижчий рівень).

Інваріантом жіночої освіти в Україні були училища: Київське міське училище для бідних дівчат графині Левашової, Одеське міське училище та училище для дочок нижчих чинів у Миколаєві та Севастополі. Увага в цих закладах зосереджувалася на вивченні історії педагогіки й актуальній тоді спадщини Ф. Фребеля, які включали майже всі аспекти змісту, методів, засобів організації виховання в дитячому садочку [5].

З 1853 року всі навчальні заклади працювали за єдиними напрямками: вивчення літератури, історії, іноземних мов, арифметики, природознавства, підготовки дівчат до виконання ролі домашньої господині, володіння вміннями виховувати дітей.

За ініціативою передових педагогів до 1917 року підготовку вихователів представлено губернськими й повітовими курсами. Перші педагогічні курси з підготовки дошкільних працівників почали працювати в Києві 1 квітня 1919 р. Курси були розраховані на 150 слухачів (3 групи по 50 чоловік) тривалістю занять у 2 місяці (760 навчальних годин). Є відомості про роботу дошкільних курсів у Полтаві, які тривали з 1 квітня по 15 травня 1921 р. У Харківській губернії перші курси з дошкільного виховання були організовані у 1920 р. в Харкові, Вовчанському, Зміївському та Охтирському повітах. Значний поступ здійснювали Зіньківські 2-річні жіночі курси Полтавської губернії. Курси відрізнялися своєрідною системою підготовки вихователів, про що свідчить перелік обов'язкових предметів: малювання, ліплення, ручна праця, співи, гімнастика, питання методики лічби, грамота, навчання ремеслам, педагогічна патологія (вчення про розумово відсталих та хворобливих дітей). Існували і приватні педагогічні курси, які готували вчителів-дошкільників. Так, згідно із пропозицією міністра народної освіти і попечителя Київського навчального округу в Києві з 1905 р. були відкриті однорічні приватні вищі жіночі курси А. Жекуліної. Пізніше, починаючи з 1907 р., курси перетворилися на чотирирічні із трьома відділеннями: історико-літературним, природничо-історичним, історико-економічним.

Проти підготовки дошкільних працівників лише на короткотермінових курсах рішуче виступала О. Дорошенко. Вона стверджувала, що «ніякі

курси не можуть дати наукової підготовки дошкільних працівників уже тому, що нема можливості забезпечити їх науковими силами» [10].

Чимало досягнень у галузі змісту й методики підготовки фахівців дошкільної освіти мав Київський Фребелівський педагогічний інститут (1907–1920 рр.). Аналіз діяльності Інституту з погляду функціонування та створення передумов для розроблення змісту дошкільної освіти показав, що до роботи в ньому були залучені найкращі фахівці, педагоги, психологи (С. Русова, Н. Лубенець, С. Толмачевська, О. Островська, І. Сікорський, В. Зеньківський та ін.). Упродовж усього періоду його діяльності (1907–1920 рр.) велися наукові дослідження в галузі дошкільної педагогіки, психології і фізіології дітей, впроваджувалися експериментальні технології, надавалася консультативна допомога, на основі чого вносилися зміни до навчального плану, розширювалися програми навчальних дисциплін. Підсумком творчого пошуку став навчальний план 1915 року, котрий складався із: практично-педагогічної діяльності слухачок у навчально-виховних допоміжних закладах (дитсадках, притулках, початкових школах, вищому початковому училищі); практичної роботи в науково-дослідних структурах (педагогічній лабораторії, лабораторії експериментальної психології, педологічній лабораторії, амбулаторії педагогічної патології); педпрактики майбутніх вихователів на літніх майданчиках для дитячих ігор і в дитячому осередку. Розширення програми навчання зумовило необхідність подовження терміну навчання з двох до трьох років [5].

Новим етапом у формуванні окремих елементів післядипломної неперервної освіти фахівців дошкільної освіти стали 1917–1920 роки.

Після революції 1917 року Україна стала на шлях національного відродження та великих соціальних реформ. На той час до української системи педагогічної освіти входили вищі педагогічні навчальні заклади двох типів: Інститут народної освіти (1920) з трьома факультетами (соціального виховання, професійного навчання і політичної освіти) і Вищі трирічні педагогічні курси імені Б.Д. Грінченка (1922). За «Тимчасовим положенням (1919) про керування вищими навчальними закладами» навчання в Інституті велося в трьох напрямках: науковому, науково-навчальному й просвітницькому. Вищі трирічні педагогічні курси імені Б.Д. Грінченка були зорієнтовані на підготовку педагогів для роботи з раннім і середнім дитячим віком. Обов'язковий навчальний план педагогічних курсів становив 108 навчальних годин, дошкільному вихованню відводилося 36. Окремих кафедр з дошкільного виховання в ІНО не існувало. Тільки при науково-дослідницьких кафедрах педології та педагогіки організовувались дошкільні секції. Аспірантські вакансії з дошкільного виховання у

20-х – на початку 30-х рр. в УСРР навіть не передбачались.

Узагальнення опрацьованих матеріалів дає підстави стверджувати, що задля забезпечення педагогічними працівниками тодішньої системи дошкільної освіти (вихователів, завідувачів дитячих садків, діячів із дошкільного виховання, організаторів дитячих ясел, захоронків, народних дитячих садків, дитячих майданів, клубів, літніх колоній) було розгорнуто широку мережу курсів. Теоретична частина курсів була спрямована на розвиток дошкільного виховання, його методи й основні принципи. Практичну частину становили: малювання, ліплення та вирізування; ігри і гімнастика; екскурсії; огляд дошкільних організацій міста Києва.

Поширеною практикою освіти працівників для дошкільних установ були 1–3-денні семінари для жінок-активісток, які мали брати на себе турботи з їх організації. Вважалося, що ці семінари готують тимчасових «наглядачок» за дітьми. Але відсутність диференційованого підходу до вихователів, наступності в організації педагогічних курсів значно знижувало їхню ефективність [11].

Становленню дошкільної освіти в ті роки в Україні сприяла робота дошкільного семінарію, заснованого С. Русовою, – науково-методичного центру, призначеного для консультування дошкільних фахівців та пропаганди ідей дошкільного виховання [6]. У 1921 р. колишні вчительські семінарії були реорганізовані в педагогічні школи та педагогічні технікуми з трирічним строком навчання. Вони готували вчителів для початкової школи (чотирирічки), керівників для установ соціального виховання (дитячі будинки) та вихователів дошкільних закладів.

Значним досягненням у створенні державної системи неперервної освіти стали учительські з'їзди, які проводилися на різних рівнях: Всеукраїнські, губернські, повітові, районні. Прийняті на них рішення і постанови враховувались педагогами в практиці. Так, після I Всеросійського з'їзду з дошкільного виховання (квітень 1919 р.) основним типом дошкільних закладів було визнано дитячий садок. II Всеросійський дошкільний з'їзд (1921 р.) піддав критиці виховні системи Фребеля, Монтесорі, вільного виховання і зробив спробу визначити головний зміст роботи дитячих садків [1].

Зазначимо, що розглянуті типи навчальних закладів, форми та зміст їх підготовки дають можливість констатувати, що вони закладали основи неперервної освіти дошкільних працівників в Україні.

Вивчення історико-педагогічної літератури вказує на те, що 1920–1930 рр. в історії України позначені розбудовою національної педагогічної освітньої галузі, стали першою вдалою спробою її українізації. Відповідно до рішення Секретаріату

ЦВК УСРР від 11 березня 1930 року організовано перший «Дошкільний похід», метою якого було проголошено популяризацію завдань дошкільного виховання, поліпшення роботи наявних дошкільних установ та ін.

Пріоритетною справою було визначено підвищення кваліфікації дошкільних працівників. Так, Постановою Раднаркому УСРР від 11 травня 1930 р. «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти» в системі педагогічної освіти, крім вищої школи, передбачено ще й школи середні – технікуми і система пришвидшеної підготовки – курси [6]. Уведення в дію «Положення щодо заходів підвищення педагогічної та політичної кваліфікації педагогів» від 20 грудня 1923 р. затвердило основні форми підвищення кваліфікації дошкільних кадрів: інструктивні конференції; курси та екскурсії в дошкільні заклади, дослідно-педагогічні станції, пересувні бібліотеки з відповідним фондом, педагогічні гуртки, лекції та семінари при Будинках Освіти в містах.

Одним із рішень III Всеросійського з'їзду Спілки працівників освіти (1921 р.) було об'єднання всіх форм підвищення кваліфікації «у струнку систему колективної педагогічної роботи з постійно діючими керівними відповідальними організаціями в центрі і на місцях» [5].

Дієвою формою підготовки дошкільних робітниць були курси-з'їзди. За терміном навчання курси розподілялися на річні, шестимісячні і тримісячні. Курси мали за мету дати політичне виховання педагогам та підвищити їхню загальну та педагогічну кваліфікацію [12].

Наприкінці 20-х років XX століття значного поширення набула заочна педагогічна освіта. Центром постійного оновлення та удосконалення знань працівників дошкільних установ став Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів (ВІПКП) (грудень 1927 р.). Робота інституту була організована в трьох напрямках: докваліфікація вихователів, які не мали потрібної освіти; підвищення їхньої кваліфікації, підготовка нових педагогічних кадрів.

Водночас підготовка дошкільних фахівців у цей період мала низку недоліків. Насамперед це відсутність програм та навчальної літератури, надмірна політизація та заборона досліджень у багатьох галузях психолого-педагогічної науки, що затримало розвиток дошкільної освіти на декілька десятиліть.

Відповідно до загальних тенденцій розвитку післядипломної освіти в СРСР протягом часу, обмеженого 1931–1985 роками, відбулася її централізація і жорстке підпорядкування центральним органам.

Розгортання дошкільного виховання, запровадження «Статуту дитячого садка» (серпень 1938 р.) загострило потребу в професійній підго-

товці дошкільних працівників. За цих умов було зроблено ставку на прискорену курсову підготовку, термін якої обмежувався 5–6 тижнями.

Конкретні цифри, наведені Є. Бурмістровою, свідчать про те, що у 30-ті роки ХХ століття розпочалася широкомасштабна підготовка спеціалістів дошкільного виховання в педагогічних училищах. Так, у 1931 році випускниками педагогічних училищ була 51 особа, в 1935 – вже 588, в 1937/1938 навчальному році – 1457, в 1938/1939 навчальному році – 1500 осіб [13]. Окремих відділень у педучилищах, які готували би виключно дошкільних працівників, не існувало. Програма навчання в педучилищах була розрахована на підготовку «універсального» вчителя для роботи в початковій школі, середніх та старших класах за умови відсутності фахівців-предметників у закладах дошкільного виховання. І тому більшість випускників отримувала призначення на роботу в середню школу.

У післявоєнний період завдання забезпечення дошкільних закладів педагогічними кадрами, підвищення їхньої ідейно-політичної та педагогічної кваліфікації було покладено перш за все на середню ланку системи педагогічної освіти. Відповідно до Постанови «Про затвердження мережі педагогічних училищ, її контингенту та плану прийому слухачів на 1945–1946 навчальний рік», прийнятої 20 лютого 1945 року Радою Народних Комісарів УРСР, в Україні до початку 1945/1946 навчального року було відкрито 82 педагогічних училища: у 1950 р. – 80; 1955 р. – 65; 1960 р. – 37. Акценти з кількості поступово пересувалися на якість підготовки. Кадровий склад постійно покращувався. У 1950–1952 роках до дитячих садків республіки було направлено 2090 випускників дошкільних відділень педагогічних училищ [14].

Поряд із цим йшлося накопичення досвіду в забезпеченні професійної підготовки дошкільних працівників, необхідного для її започаткування у вищих навчальних закладах України, які на той час не готували фахівців дошкільного профілю. Єдиним вищим закладом, де велась підготовка педагогічних працівників для дитячих садків, був Київський державний педагогічний інститут імені О. Горького. Тільки на початку 60-х років дошкільні факультети почали відкриватися в Слов'янському, Рівненському та Запорізькому педагогічному інститутах. Поступово, у 60–80-х рр. поетапний процес підготовки фахівців дошкільного напрямку придбав системний характер.

У процесі професійної підготовки майбутніх вихователів вищими педагогічними навчальними закладами використовувалися напрацювання науковців Науково-дослідного інституту дошкільного виховання АПН СРСР та лабораторії дошкільного виховання УНДІП УРСР (М. Шейко «Рухливі ігри дошкільників» (1973); Е. Вільчковський «Теорія

і методика фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку» (1973); Л. Артемова «Моральне виховання дошкільників» (1974), Л. Артемова, О. Янківська «Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку» (1977) та ін.) [15].

Важливе значення в пошуку форм прискореної підготовки дошкільних працівників мав Центральний інститут удосконалення вчителів, створений у 1952 році.

Основними формами післядипломної освіти дошкільних працівників у той період залишались довготермінові курси при педагогічних інститутах та педучилищах (з 1959 р.); курси й семінари, педагогічні виставки, самоосвіта тощо. Водночас слухачам курсів пропонувалось відвідування й аналіз занять у дитячих закладах (з 1963 р.); школах передового педагогічного досвіду (з 1964 р.); обговорення педагогічних творів і статей, методичних розробок відомих учителів-новаторів; дворічні очно-заочні курси для даної категорії (з 1965 р.).

Упродовж 80-х років розвиток освіти дошкільних працівників містить позитивний досвід, який є актуальним у контексті сучасних державних вимог до побудови національної системи неперервної освіти та дає можливість означити перспективи її розвитку, а саме: індивідуалізація та диференціація освітнього процесу з використанням передових педагогічних технологій; урізноманітнення форм і методів навчання та можливості їх вибору; запровадження на курсах підвищення кваліфікації дошкільних кадрів програми Intel® «Навчання для майбутнього».

Висновки. Вибраний для дослідження період характеризується започаткуванням і реалізацією проблеми неперервної освіти, ідеї розвитку особистості впродовж усього життя. Можна стверджувати, що на початку – в середині ХХ століття в Україні були закладені підвалини для створення неперервної освіти кадрів для дошкільних установ. Таким чином, характеристика поетапних змін у структурі та змісті неперервної освіти дошкільних працівників, аналіз особливостей організації освітнього процесу в означений період (1917–1985 рр.) дали змогу створити цілісну картину розвитку післядипломної неперервної освіти в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Замороцька В.В. Розвиток навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх вихователів у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня к.пед.н. : 13.00.01. Слов'янськ, 2015. 20 с.
2. Квасецька Я.А. Професійна підготовка вихователів дошкільних установ у педагогічних навчальних закладах на західноукраїнських землях (остання третина ХІХ – перша половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2016. 20 с.

3. Косенко Ю.М. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з позиції історико-педагогічного дослідження : зб. наук. праць. *Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. 51. С. 17–22.
4. Лохвицька Л.В. Дошкільна освіта: історія і сьогодення : довідник. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 208 с.
5. Слободянюк Т. Становлення та розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2000. 25 с.
6. Сергєєва В.Ф. Проблеми дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 77 ; Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1997. 17 с.
7. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Уманський педагогічний ін-т ім. П.Г. Тичини. Умань, 1998. 197 с.
8. Улюкаєва І.Г. Історія дошкільної педагогіки : підручник Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 424 с.
9. Крисюк С.В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів України (1917 – 1995 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; Ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1996. 428 с.
10. Біла Л.І. Зміст навчальних програм педагогічних курсів Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX ст.). *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 279–285.
11. Дем'яненко Н.М. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – початок XX ст.) : монографія. Москва : МПА, 2002. 240 с.
12. Бондар О.В. Підготовка дошкільних працівників в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. *Наукові праці Миколаївського гуманітарного університету ім. Петра Могили*. Миколаїв, 2004. Вип. 19. С. 39–43.
13. Бурмістрова Є. По-більшовицькому боротися за розширення мережі дошкільних установ на селі. *За комуністичне виховання дошкільника*. 1939. № 2. С. 25–29.
14. Батлина Л. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941 гг.) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Киев, 1983. 19 с.
15. Артемова Л. Історія педагогіки України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
16. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). Київ : Либідь, 1992. 196 с.